

ΔΥΟ ΑΝΤΙΚΟΡΑΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ*
ΤΑ «ΚΟΡΑΚΙΣΤΙΚΑ» ΤΟΥ ΙΑΚ. ΡΙΖΟΥ ΝΕΡΟΥΛΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ «ΟΝΕΙΡΟ» ΤΟΥ ΑΘ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

Τα «Κορακιστικά» του Ιακωβάκη Ρίζου Νερούλου¹ εντάσσονται στην κατηγορία των αντικοραϊκών κειμένων που γράφονται στην εικοσαετία που προηγείται την επανάσταση του 1821². Το «Όνειρο» του Αθανασίου Χριστόπουλου³ ανήκει στην ίδια κατηγορία των αντικοραϊκών έργων με τις ακόλουθες όμως δύο διευκρινίσεις: πρώτο ότι στρέφεται το ίδιο ενάντια στον κοραϊσμό και τον αρχαϊσμό και δεύτερο ότι το μέρος του έργου που αφορά τον Κοραή είναι γραμμένο πολύ αργότερα από την πρώτη έκδοση του 1811⁴.

Ύστερα από τις προηγούμενες επισημάνσεις εύλογα θα μπορούσε να διατυ-

* Ανακοίνωση στο Η' Διεθνές συμπόσιο Αιγαίου. [Μυτιλήνη Νοέμβρης 1983].

1. Για βιογραφικά στοιχεία Ιακωβάκη Ρίζου Νερούλου, βλ.: Κ. Σάθα, *Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφία τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων (1453 - 1821)*, ἐν Αθήναις, τύποις Ανδρέα Κορομηλά 1868, 706-709.

2. Βλ. Β. Σκουβαρά, «Ἀνέκδοτα αντικοραϊκά κείμενα» στο συλλογικό τόμο *Ἐργασι εἰς Ἀδαμάντιον Κοραήν*, Αθήνα, 1965, 259-358 καὶ Αικ. Κουμαριανού, «Βιβλιογραφία ἀπὸ τῆν διαμάχην Κοραή - Δούκα» *Ὁ Ἐρασιστής*, 1 (1963), 61-62.

3. Ἡ πατρότητα τοῦ ἔργου ἔχει ἀπασχολήσει ἰδιαιτέρα τὴν ἐρευνα μέχρι σήμερα. Τρεῖς εἶναι οἱ ἀπόψεις που ἔχουν διατυπωθεῖ:

Ἡ πρώτη που ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν Ε. Τσαντσάνογλου [στον Πρόλογο τῆς ἐκδόσεως τῶν *Λυρικῶν* τοῦ Χριστόπουλου, Αθήνα, Ἐρμής, σειρά «Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη» 1970, 26] καὶ τὸν Α. Πολίτη [*Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Αθήνα Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, 1980³, 97], υποστηρίζει ὅτι τὸ ἔργο δὲν ἀνήκει στὸν Αθ. Χριστόπουλο.

Ἡ δεύτερη που υιοθετεῖται ἀπὸ τὸν Κ. Θ. Δημαρά [*Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Ἴκαρος, 1968, 182] καὶ τὸν Α. Βρανούση [*Οἱ πρόδρομοι*, Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, σειρά «Βασικὴ Βιβλιοθήκη», αρ. 11, 1955, 81], δέχεται τὴν ἀπόψη ὅτι τὸ ἔργο ἀποδίδεται στὸν Χριστόπουλο, χωρὶς ὅμως ν' ἀποκλείει καὶ τὴν ἐκδοχὴ ὅτι τὸ «Όνειρο» εἶναι ἔργο τοῦ Στ. Κανέλλου [Δημαράς, ο.π.].

Ἡ τρίτη τέλος ἀπόψη που ἀποδίδει κατηγορηματικὰ τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου στὸν Χριστόπουλο, υποστηρίζεται ἀπὸ τὸν Γ. Βαλέτα [*Ἀθανάσιος Χριστόπουλος. Ἄπαντα*, Αθήνα, ἐκδ. Σωματείου «Φίλων Βυζαντινῶν Μνημείων Καστοριάς» 1969, 25] τὸν V. Rotolo, [«Il problema dell' autenticità del «Sogno» di A. Christopoulos», *Folia Neohellenica*, 1 (1975), 125 - 142]. Καὶ τὸν Ν. Camariano, *Athanasios Christopoulos. Sa vie, son oeuvre littéraire et ses rapports avec la culture roumaine*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, αρ. 192, 1981, 102-106.

4. Βλέπε στὴ συνέχεια

πρωθεί η ακόλουθη απορία: ποιοί είναι οι λόγοι που νομιμοποιούν μια τέτοια σύγκριση τη στιγμή που αυτή θα φαινόταν πιο λογική να γίνει ανάμεσα σε περισσότερο ομοιογενή κείμενα ή τουλάχιστο ανάμεσα στο ένα απ' αυτά και σε κάποιο άλλο της ίδιας περιόδου (αφού η αντικοραϊκή λογοτεχνία δε στερείται από πλούσια δείγματα);

Η απάντησή μας είναι ότι η συγκεκριμένη επιλογή έγινε γιατί από την πρώτη στιγμή διαπιστώνονται αρκετές εξωτερικές κι εσωτερικές ομοιότητες και κοινοί τόποι στα δύο κείμενα, γεγονός που έχει ήδη επισημανθεί από προηγούμενους μελετητές¹. Τόσο δηλαδή υφολογικά όσο νοηματικά και ιδεολογικά τα προαναφερμένα έργα παρά τις επιμέρους διαφορές τους, μπορούν να ενταχθούν σε μια κατηγορία κειμένων με σαφή και ομοιογενή γλωσσική και ιδεολογική τοποθέτηση. Στόχος μας λοιπόν είναι να τα προσεγγίσουμε, να διαπιστώσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους, να τα αντιπαραθέσουμε στο κοινό σημείο αναφοράς τους, να δούμε τα εκφραστικά σχήματα και μέσα που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους και να εντοπίσουμε τις ιδιαιτερότητές τους προσπαθώντας παράλληλα να τις εξηγήσουμε ικανοποιητικά.

Τα «Κοραϊστικά» με τον χαρακτηριστικό υπότιτλο «Διόρθωσις της Ρωμαϊκής γλώσσας» του «Λογίου και ευγενούς κ. Ιακώβου Ρίζου μεγάλου Ποστελνίκου» είναι έργο γραμμένο στο διάστημα 1811-1812².

Η υπόθεσή τους διαδραματίζεται σε μια φανταστική πόλη, την Κλαδούπολη³, όπου μιλιέται μόνο η κοραϊστική γλώσσα. Οπαδός και μανιώδης αναγνώστης του επίσημου εντύπου αυτής της γλώσσας, του «Λογίου Ερμής» είναι ο Σωτήριος, πατέρας της Ελενίσκης. Η μόνη του καθημερινή απασχόληση είναι η συζήτηση γλωσσικών θεμάτων με το φίλο και ομοϊδέατη του Αύγουστο. Η Ελενίσκη αγαπά κάποιον ευγενή νέο κωσταντινουπολίτη, τον Ιωαννίσκο, που είναι αντίθετος με τις γλωσσικές «ιδιοτροπίες» του Σωτηρίου. Υπακούοντας στη συμβολή της Ελενίσκης ο Ιωαννίσκος προσπαθώντας να γίνει αρεστός στο

1. Κ. Θ. Δημαράς (ο.π., 182) και Α. Πολίτης (ο.π., 97).

2. Το έργο κατά ρητή ομολογία του ίδιου του συγγραφέα γράφτηκε το 1812 [«Ce fut alors (1812) que je composai contre eux une comédie intitulée le nouveau patois de savants». J. R. Neroulos, *Cours de littérature grecque moderne*, Genève, Abraham Cherbuliez, 1928, 124].

Ο Αθ. Χριστόπουλος όμως σε γράμμα του στον Αθ. Ψαλίδα με ημερομηνία 10 του Νοέμβρη 1811 γράφει: «[...] μάλιστα εδώ ένας άρχοντας τους έκαμε και μιά κωμωδία αξιόλογον, την όποιαν θά την τυπώσουν, και τυπώνοντάς την, θέλω σέ την στείλει, να πεθαίνεις από τὰ γέλοια». Βλ. «Γράμματα Χριστόπουλου πρὸς Ἀθανάσιου Ψαλίδα» σε Ἀπαντα, 587

3. Αντίστοιχη με τη «Λογικούπολη» (Vernunftstadt) απ' όπου ο Κοραΐς με το ψευδώνυμο G. Narrenhasser απαντά στο Ν. Δούκα [«Ἀπάντησις εἰς τὴν τοῦ Ν. Δούκα πρὸς τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης ἐπιστολὴν» Ερμῆς ο Λόγιος, 1815 (μοναδικό τεύχος τη χρονιά αυτή)]. Βλέπε σχετικά, Αικ. Κουμαριανού, «Ὁ μισοπόνηρος», στο συλλογικό τόμο Ἐργατος εἰς Ἀδαμάντιον Κοραΐν, Ἀθήνα, 1965, 193-202.

Σωτήριο, συνθέτει ένα ποίημα σε άπταιστα κορακιστικά που όμως ο Σωτήριος βρίσκει άτεχνο¹.

Η φήμη ότι κάποιος σοφός πληρώνει για ν' αποκτήσει μαθητές και να διαδώσει τη γλωσσική θεωρία του στο λαό ξαπλώνεται παντού. Έρχονται λοιπόν άτομα από διάφορες ελληνικές επαρχίες, όπως τη Μυτιλήνη, τη Χίο, τα Γιάννενα, ακόμα και την Κύπρο, στοχεύοντας στο εύκολο κέρδος. Ο Σωτήριος διατάζει τον υπηρέτη του Μύκη να τους βάλει σε απομόνωση δίνοντάς τους για καθημερινή τροφή ένα φύλλο από το «*Λόγιο Ερμή*». Η νηστεία αυτή εξαγριώνει τους Γιαννιώτες που παρασύρουν τους υπόλοιπους κι όλοι μαζί επιτίθενται στο Σωτήριο που σώζεται την τελευταία στιγμή από τον Ιωαννίσκο². Γιορτάζοντας τη διάσωσή του σε συμπόσιο ο Σωτήριος ενώ τρώγει προσπαθεί ταυτόχρονα να προφέρει μια μακροσκελή λέξη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η λέξη («ελαδιοξιδιοαλατολαχνοκαρύκευμα») να μπλέξει στο λαιμό του και να κινδυνέψει να πεθάνει από ασφυξία. Επεμβαίνει ξανά ο Ιωαννίσκος και για δεύτερη φορά τον σώζει. Ο Σωτήριος ύστερα απ' αυτό πείθεται ν' αποκηρύξει τα κορακιστικά, να υιοθετήσει τη γλώσσα του λαού που υποστήριξε ο Ιωαννίσκος και να του δώσει την κόρη του για γυναίκα³.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό από την υπόθεσή τους, τα «*Κορακιστικά*» αποτελούν μια σάτιρα του Κοραή και των γλωσσικών θεωριών του. Με όπλο την παρωδία και τη σάτιρα, τη γελοιοποίηση και την υπερβολή, την υποβάθμιση και την ειρωνεία, ο Φαναριώτης αριστοκράτης επιχειρεί να καταξιώσει στη συνείδηση του λαού την ιδεολογία της τάξης του⁴.

Η καθαρά θεατρική αξία του έργου δεν είναι αναντίρρητη. Η πλοκή και η δράση χωρίς ν' απουσιάζουν εντελώς είναι ανισόμερα καταμερισμένες. Οι χαρακτήρες είναι πλασματικοί και οι συγχρούσεις συμβατικές.

Στόχος του συγγραφέα δεν είναι να δώσει ένα θεατρικό έργο αλλά να δραματοποιήσει (επομένως να κάνει παραστατικότερες και πιο κατανοητές) τις θέσεις του για τη γλώσσα, πετυχαίνοντας με το θεατρικό λόγο περισσότερο απ' όσα μ' ένα καθαρά αντικοραϊκό κείμενο. Γιατί παρ' όλες τις δικαιολογίες του⁵, ότι δηλαδή το έργο γράφτηκε απλά και μόνο για διασκέδαση φίλων που στη

1. Πρώτη πράξη, έκτη σκηνή

2. Τρίτη πράξη, τέταρτη σκηνή

3. Τρίτη πράξη, έβδομη σκηνή

4. Την άποψη αυτή δέχονται οι Θ. Νέγρης [πρόλογος στην έκδοση των «*Κορακιστικών*», Βιέννη, 1813], Π. Κοδριακός (σε γράμμα που απευθύνει στους εκδότες του *Λόγιου Ερμή* το 1816), Γ. Χασιώτης (*Βυζαντιναι σελίδες*, Α', Αθήνα, 1910, 298) και Απ. Δασκαλάκης, (*Κοραής και Κοδριακός*, Αθήνα, χ.ε. 1966, 60).

5. «*Mon but était non d'attaquer le système de Coray, mais de combattre les extravagances de ceux qui l'avaient défiguré. Mon travail ne fut pas inutile: l'arme du ridicule arrêta les progrès de cette épidémie*». I. R. Neroulos, ο.π., 124.

συνέχεια το τύπωσαν χωρίς την άδειά του¹, φαίνεται ότι πρόκειται για ένα «αποκαλυπτικό» έργο για το γλωσσικό και ιδεολογικό ανταγωνισμό της προεπαναστατικής ελληνικής κοινωνίας².

Με τη γελοιοποίηση του Κοραή και των θεωριών του από τη μια και την ανάδειξη σε ολοκληρωμένη και προσγειωμένη προσωπικότητα του φαναριώτη αντίπαλού του από την άλλη, ο Νερουλός πετυχαίνει να διοχετεύσει τις ιδεολογικές θέσεις της τάξης του στο λαό (εκπροσωπημένο από τους Μυτιληνιούς τους Χιώτες τους Γιαννιώτες και τους Κυπριώτες). Προσπαθεί δηλαδή να τον πείσει ότι ο Κοραής και οι οπαδοί του ζώντας μακριά από την ελληνική πραγματικότητα έχουν χάσει την επαφή τους με τα λαϊκά στρώματα. Αντίθετα οι φαναριώτες όντας σε συνεχή επαφή με το λαό «de facto» και «de jure» αποτελούν την πνευματική ηγεσία των υπόδουλων που είναι η μόνη ικανή και κατάλληλη να ενδιαφερθεί και να προστατέψει τα συμφέροντά τους³.

Αν λοιπόν υποθεθεί ότι η λαϊκή γλώσσα χρειάζεται κάποια «ιδιόρθωση» οι μόνοι αρμόδιοι να την κάνουν είναι οι φαναριώτες που και ξέρουν και θέλουν και μπορούν, σε καμιά όμως περίπτωση ο Κοραής και οι οπαδοί του⁴.

Η υπόθεση του «Όνειρου» είναι απλή. Ο συγγραφέας - αφηγητής βλέπει στον ύπνο του δύο γυναικείες μορφές που του συστήνονται ως αδερφές.

Η μια ως η «Μιξοβάραρος Γλώσσα» και η άλλη ως η «Ορθογραφία».

Το έργο χωρίζεται ουσιαστικά σε δύο μέρη. Στο πρώτο ο συγγραφέας συζητά με τη «Γλώσσα» ενώ στο δεύτερο με την «Ορθογραφία», προσπαθώντας τόσο με την μια όσο και την άλλη να επιβάλει τις απόψεις του.

Το μέρος που μας ενδιαφέρει είναι το δεύτερο, αφού εκεί συμβολοποιείται ο κοραϊσμός και ίσως ο ίδιος ο Κοραής. Ο συγγραφέας κατηγορεί την «Ορθογραφία» για στενό γραμματικισμό και διαστρέβλωση του γλωσσικού αισθητηρίου του λαού και την αποκαλεί «αίρετική» και «σχηματική». Εκείνη αναγνωρίζει σιωπηρά την αλήθεια των κατηγοριών που τη βαραίνουν, αλλ' ανταπαντά ότι στόχος της είναι ο καθαρισμός της γλώσσας από τις «βάρβαρες»

1. Ο Νερουλός επιχειρώντας να δικαιολογηθεί για την αρνητική εντύπωση που προκάλεσε το έργο του γράφει στον Αλ. Βασιλείου στις 17 του Φλεβάρη 1815: «'Αλλά μάθε ότι ή κωμωδία εκείνη δέν έγράφη επί σκοπῶ νά εκδοθῆ ἤ νά βλάψῃ τήν ὑπόληψιν τοῦ σοφοῦ Κοραῆ, ἀλλ' ἐπλάσθη ὡς ἄθυρμα πρὸς διάχυσιν ἰδιαιτέρων τινῶν φίλων μου, προβαλλόντων εἰς ἐποχὴν ἀργίας καὶ ὡς δοκίμιον τὴν παρῶδῃσιν σεμινοῦ τινός καὶ σεβαστοῦ καὶ πράγματος καὶ ὀνόματος ἐτυπώθη δὲ ὡς τοιοῦτον χωρὶς τὴν εἰδησίαν μου[...]». *Ελληνικός Τηλέγραφος*, παράρτημα φύλλου αρ. 58, 1815.

2. Βλ. Θ. Γραμματά, «Κοραής και Φαναριώτες. Ιδεολογικές διαστάσεις μιας διαμάχης», *Διαβάζω*, 82, 41-44.

3. Για τις ιδεολογικές και πολιτικές απόψεις των Φαναριωτών, βλ. Απ. Βακαλόπουλου, «Οι Φαναριώτες ως φορείς διοικητικής και πολιτικής εξουσίας» άρθρο σε *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 11, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1975, 117-123.

4. Θ. Γραμματάς, ο.π., 44.

λέξεις και ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου της. Ο αφηγητής υποστηρίζει ότι η Ελληνική γλώσσα δεν είναι βάρβαρη και αναφέρει ενδειχτικά το έργο των Βηλαρά, Χριστόπουλου, Σακελλάριου και Περδικάρη. Συγκρίνοντας τις γλωσσικές απόψεις των δύο αδερφών βρίσκει ότι τελικά οι θέσεις της πρώτης είναι πιο νόμιμες, αφού είναι καταξιωμένες από το Πατριαρχείο, τους «αδθέντας της Μολδοβλαχίας» και τα εκκλησιαστικά κείμενα. Υποστηρίζει ότι η «Ορθογραφία» πάσχει από εσωτερική αντίφαση, αφού ενώ παρουσιάζεται ως γλώσσα του λαού κάθε άλλο παρά τη δημοτική και την ισότητα εκφράζει.

Παρ' όλ' αυτά της αναγνωρίζει μια θετική προσφορά που όμως υποβαθμίζεται επειδή έχει επιλέξει λάθος γλωσσικό δρόμο (γι αυτό και την προτρέπει ν' αρνηθεί τις απόψεις της και να υιοθετήσει τις δικές του). Η «Ορθογραφία» φαίνεται να προσανατολίζεται σ' αυτή τη σκέψη αλλά διστάζει να τη δεχτεί εύκολα για να μη θεωρηθεί ότι δεν έχει σταθερότητα στις θέσεις της.

Ενώ όμως τελικά η γνώμη του αφηγητή δείχνει ότι θα επικρατήσει, ένα «τυχαίο» γεγονός έρχεται ν' ανατρέψει την προδιαγραφόμενη πορεία των γεγονότων και ν' αφήσει ανολοκλήρωτη την ομολογία της «Ορθογραφίας» που μόλις άρχισε να διατυπώνεται.

Προσπαθώντας δηλαδή να προφέρει τη λέξη «έκβῆν» «ἐπειδ' ἦταν πολλὰ λιγνὴ καὶ μακρολάιμη, τόσος σπασμὸς τὴν ἤρθεν, ὅπου παρευθὺς ἔπεσε στὸν τόπον, σὰν νὰ εἶχε καταπιεῖ φαροκόκκαλο»¹. Επιχειρώντας με την αδερφή της να τη σώσει από την πνιγμονή, ο αφηγητής ξυπνά κι έτσι το όνειρο μένει ανολοκλήρωτο, όπως άλλωστε και η φιλόδοξη ουτοπική γλωσσική του απόπειρα.

Όπως γίνεται κατανοητό από την παρουσίαση της υπόθεσης που προηγήθηκε, πρόκειται για ένα θεατρόμορφο διάλογο ή καλύτερα για ένα «κλανθά-νον θεατρικό έργο».

Αφηγείται ο συγγραφέας σε πρώτο πρόσωπο και δίνεται η απάντηση από την υποτιθέμενη γυναικεία μορφή σε τρίτο πρόσωπο. Στο πρώτο μέρος ο διάλογος γίνεται ανάμεσα στο συγγραφέα και τη «Γραμματική», που σε μερικές περιπτώσεις μιλά από μέρους της «Ορθογραφίας». Έτσι σ' αυτή την περίοδο έχουμε έμμεσο πλάγιο λόγο, αφού το υποτιθέμενο πρόσωπο της συνομιλήτριας που απαντά μένει βουβό και η απάντηση δίνεται μέσω τρίτου, που κι αυτό με τη σειρά του εκφράζεται μέσω του μοναδικού υπαρκτού προσώπου του έργου, του αφηγητή.

Η παραστατικότητα του λόγου είναι αξιοπρόσεχτη. Αυτό όμως που απουσιάζει από το έργο και του εκμηδενίζει τη θεατρικότητα είναι η δράση και η πλοκή. Σ' όλη την έκταση του κειμένου ο λόγος παρουσιάζεται επίπεδος, δοσμένος αποκλειστικά μέσα από την αφήγηση Έτσι οποιοδήποτε δραματικό στοι-

1. Βαλέτας, *Άπαντα*, 181.

χείο αδυνατεί ν' αναπτυχθεί και κατά συνέπεια ο λόγος χάνει τη θεατρική του λειτουργικότητα.

Αυτό που απομένει τελικά είναι ένα πεζό κείμενο με λανθάνοντα θεατρικά στοιχεία που μοναδικό προορισμό έχει να παρουσιάσει παραστατικά τις ήδη γνωστές και διατυπωμένες γλωσσικές απόψεις του συγγραφέα. Η ανάπτυξη της υπόθεσης δίνεται στατικά μέσα από διανοητικές κατασκευές και λογικά σχήματα, άλλοτε με αναιρετικό κι άλλοτε με επιδοκιμαστικό χαρακτήρα. Τα πρόσωπα υπάρχουν εντελώς συμβατικά. Τα επιχειρήματα όμως είναι ιεραρχημένα και σωστά δομημένα. Το τέλος είναι ευρηματικό, αφού πετυχαίνεται να υπερπηδηθεί το αδιέξοδο στο οποίο είχε οδηγηθεί η υπόθεση: από τη μια δηλαδή να δειχτεί η υπεροχή της προτεινόμενης γλωσσικής θεωρίας, δηλ. του δημοτικισμού και η τελική ενσωμάτωση του κοραϊσμού σ' αυτόν, χωρίς από την άλλη να φανεί τελεσίδικα η αυτοαναίρεση του δεύτερου που θα δημιουργούσε ενδεχομένως έντονες διαμαρτυρίες.

Η προσπάθεια σύγκρισης και κοινής ανάπτυξης των δύο έργων παρουσιάζει ορισμένα μεθοδολογικά προβλήματα που κατά βάση οφείλονται στην ιδιαιτερότητα του ενός από τα δύο κείμενα, δηλαδή του «*Όνειρου*» Όπως είναι γνωστό, το «*Όνειρο*» πρωτοδημοσιεύτηκε το 1811 μαζί με τα «*Λυρικά*» σε μια έκδοση που έγινε «έν άγνοία» του ποιητή¹. Το κείμενο βρίσκεται αμέσως μετά τον πρόλογο των εκδοτών Τζανή Κουντουμά και Δρόσου Νικολάου (Βιέννη 1811) στις σσ. 7-29. Από αυτή την πρώτη έκδοση έγιναν οι επόμενες μέχρι την 9η (έννατη) που κυκλοφόρησε στο Παρίσι το 1833 «*έκ τής τυπογραφίας τών Φιρμίνου Διδότου υϊών*» θεωρημένη από τον ίδιο το συγγραφέα. Στην παρισινή λοιπόν έκδοση το «*Όνειρο*» περιέχεται με ξεχωριστή ελληνική αρίθμηση (α' - πη') μετά τον πρόλογο του Ν. Κοριτζά («*προς τους αναγνώστας*» σ.σ. II - VIII σε ρωμαϊκή αρίθμηση) και πριν από την προσφώνηση του Στ. Κανέλλου και φυσικά τα ίδια τα ποιήματα. Ενώ όμως στην έκδοση του 1811 το «*Όνειρο*» εκτείνεται σε 23 σελίδες (7-29) των 23 γραμμών η καθεμιά περίπου, η έκδοση του 1833 φτάνει τις 88 σελίδες (α' - πη') των 18 γραμμών η καθεμιά περίπου². Έτσι λοιπόν, όπως παρατηρεί ο V. Rotolo³ το κείμενο του 1833 είναι υπερδιπλάσιο απ' αυτό του 1811, αφού περιέχει όλο το δεύτερο μέρος (διάλογος αφηγητή - «*Ορθογραφίας*») που δεν υπάρχει στην πρώτη έκδοση. Αλλ' αυτό ακριβώς το δεύτερο μέρος μας ενδιαφέρει, αφού σ' αυτό αναπτύσσεται η αντίθεση του δημοτικισμού στον κοραϊσμό.

1. Rotolo, 125 - 126.

2. Στο κείμενο της έκδοσης του 1811 αντιστοιχούν οι σ.σ. 81-87 του Α. Βρανούση (*Οι πρόδρομοι*, Β.Β., 11), ενώ στην έκδοση του 1833 αντιστοιχούν οι σ.σ. 159-181 της έκδοσης των *Απάντων* από τον Γ. Βαλέτα.

3. ο.π., 128.

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι το 1811 δεν υπήρχε κάτι τέτοιο, άρα η αντιπαράθεση ήταν απλά και μόνο ανάμεσα στο δημοτικισμό και τον αρχαϊσμό.

Η εύλογη απορία που προκύπτει από τα προηγούμενα είναι η ακόλουθη: ποιά ήταν η θέση των δημοτικιστών και πιο συγκεκριμένα του Χριστόπουλου απέναντι στον Κοραή και τη γλωσσική θεωρία του το 1811; Τον έβλεπε απλά και μόνο ως ένα κίνδυνο που όμως δεν ήταν τόσο άμεσος όσο αυτός του αρχαϊσμού, γι αυτό και συμβολοποιημένος με τη μορφή της «Ορθογραφίας» παραμένει στο περιθώριο; Ή μήπως αντίθετα το κύρος του Κοραή και η διάδοση της θεωρίας του ήταν τόσο και τέτοια που αυτόματα απόκλειε κάθε ενδεχόμενο αμφισβήτησης, αφού ήταν «εκ των προτέρων» δεδομένη η αποτυχία κάθε εγχειρήματος αναίρεσής της;

Αν υιοθετήσουμε την πρώτη εκδοχή τότε το «Όνειρο» συνδέεται ελάχιστα με τα «Κορακιστικά», αφού τόσο η πολεμική τους είναι στραμμένη σε διαφορετικά αντικείμενα, όσο και οι υφολογικές και μορφολογικές ομοιότητές τους περιορίζονται τη στιγμή που τα βασικότερα σημεία προσέγγισης διαπιστώνονται στο δεύτερο μέρος που τότε (έκδοση 1811) δεν υπήρχε.

Αν υποθέσουμε τη δεύτερη, τότε το «Όνειρο» έχει άμεση σχέση με την κωμωδία του Νερουλού¹ γιατί ακριβώς αναπτύσσει, προεκτείνει και ολοκληρώνει κατά κάποιο τρόπο τις αντικοραϊκές θέσεις που διαγράφονται στα «Κορακιστικά» σε μια περίοδο (1833) που η κριτική και η αμφισβήτηση των γλωσσικών θεωριών του Κοραή μπορούσε να διατυπωθεί ανώδυνα.

Κατά την άποψή μας λοιπόν το δεύτερο μέρος του έργου του Χριστόπουλου² (δηλαδή ο αντικοραϊκός διάλογος συγγραφέα - «Ορθογραφίας») αν και δεν υπήρχε το 1811 δεν προέκυψε «εκ του μηδενός». Ήδη στην πρώτη του μορφή διαπιστώνονται σπερματικά θέσεις και απόψεις του συγγραφέα ενάντια στη συγκεκριμένη γλωσσική θεωρία³ οι οποίες θ' αναπτυχθούν στη συνέχεια

1. Γεγονός που έχει ήδη επισημανθεί (Βλ. σημ. αρ. 5).

2. Για βιογραφικά και άλλα στοιχεία για τον Αθ. Χριστόπουλο βλέπε μεταξύ άλλων και: «Βίος Ἀθανασίου Χριστοπούλου» σε: *Ἑλληνικά Ἀρχαιολογήματα τοῦ Ἀρχοντος Μεγάλου Λογοθέτου κυρίου Ἀθανασίου Χριστοπούλου*, εκδ. φροντίδα Ν. Κοριτζά, ἐν Ἀθήναις, ἐκ του τυπογραφείου της εφημερίδος του Λαού, 1953, α' - ρ / η', Σ. Δε Βιάζη, «Βιογραφία Ἀθανασίου Χρηστοπούλου» σε: *Ποιήματα Ἀθανασίου Χρηστοπούλου*, εκδ. φροντίδα Η. Ραφτάνη, Ἐν Ζακύνθῳ, τυπογραφείον «Ὁ Παρνασσός», 1880, 7-66 Γ. Βαλέτα, Ἀπαντα, α' - 31, και Ν. Camatiano, ο.π. 17-79.

3. Υποστηρίζεται δηλαδή ότι «ἡ γλώσσα δὲν στέκ' εἰς τὸ στόμα ὀλιγοτάτων, σὰν ἐσενα δασκάλων, ἀλλ' εἰς τὴν ὀλόγητα τοῦ λαοῦ καὶ του πλήθους», ὅτι κανεὶς «[δεν] σὲ διόρισε διορθώτριαν τῆς γλώσσας μας» κι ὅτι «εἰ καὶ εἰς ἄλλες ἢ ἄλλες συλλαβὲς τὸ ἴδιον πρᾶγμα φανερώνεται, ἢ εἶναι κανένα περισσότερον ἢ ὀλιγότερον γράμμα, αὐτὸ δὲν πειράζει τίποτε, ὅσο ἡ λέξι' ἤμπορεῖ νὰ φανερώνη τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος και μάλιστα ὅταν δὲν δυσαρεστοῦν τὴν ἀκοὴν μας μετὴν ἀκατάλληλον μεταβολὴν καὶ προσθαφαίρεσιν». Ἀπαντα, 161-162.

στο δεύτερο μέρος του έργου και που δεν αναλύονται στην αρχική αυτή έκδοση για λόγους ταχτικής, πιστεύουμε.

Όταν όμως αργότερα δημιουργούνται οι κατάλληλες αντικειμενικές συνθήκες και με τη μεσολάβηση του κειμένου του Νερουλού, ομοιδαήτη και φίλου του Χριστόπουλου, αυτός ο τελευταίος τολμά να επιχειρήσει μια διμέτωπη επίθεση ενάντια στον αρχαϊσμό και τον κοραϊσμό υποστηρίζοντας και προβάλλοντας τις γλωσσικές και ιδεολογικές θέσεις της τάξης του¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο η ομοιότητα και η συγγένεια των δύο έργων μας φαίνεται αναντίρρητη. Μπορούμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι τα «Κοραϊστικά» είναι το πρότυπο που έχει υπόψη του ο Χριστόπουλος γράφοντας το «Όνειρο» ακόμα και στην πρώτη του μορφή το 1811. Όμως δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για σύγκριση και συσχετισμό των δύο κειμένων παρά μόνο παίρνοντας υπόψη μας τη δεύτερη ολοκληρωμένη μορφή του «Όνειρου» την παρισινή δηλαδή έκδοση του 1833.

Ανάμεσα στα δύο προαναφερμένα κείμενα διαπιστώνουμε αρκετές ομοιότητες αλλά και διαφορές τόσο μορφολογικές όσο και ιδεολογικές, που μας επιτρέπουν να τα θεωρήσουμε χαρακτηριστικά δείγματα αντικοραϊκών κειμένων. Αρχικά λοιπόν η ομοιοτήτά τους είναι ειδοιογική. Τα «Κοραϊστικά», όπως είναι γνωστό, είναι μια τρίπρακτη κωμωδία διαιρεμένη σε περισσότερες σκηνές. Η θεατρικότητά τους χωρίς να είναι αναντίρρητη είναι αξιοπρόσεχτη για την εποχή τους.

Το «Όνειρο», αντίθετα, είναι βέβαια θεατρόμορφος διάλογος, αλλ' αδυνατεί να θεωρηθεί θεατρικό έργο για τους λόγους που προαναφέρθηκαν. Παρ' όλ' αυτά μπορεί να ενταχτεί σε κάποιο λογοτεχνικό είδος που βρίσκεται στο μεταίχμιο πεζού — θεατρικού έργου που δεν ήταν άγνωστο σε παλιότερες εποχές. Η επιλογή του συγκεκριμένου τρόπου γραφής έγινε, πιστεύουμε, συνειδητά από το συγγραφέα που θα μπορούσε εξίσου καλά να παρουσιάσει ένα θεατρικό έργο².

Διαλέγοντας όμως αυτόν τον θεατρόμορφο διάλογο ο Χριστόπουλος πετυχαίνει να παρουσιάσει παραστατικά τις απόψεις του εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα ένα «άλλοθι» απέναντι στον κοραϊσμό, τη στιγμή που τα εμφανιζόμενα πρόσωπα κι ολόκληρη η υπόθεση δε διαδραματίζεται, υποτίθεται, στο χώρο του πραγματικού αλλά του ονειρικού.

Εδώ ακριβώς εντοπίζεται μια εσωτερική συγγένεια με τα «Κοραϊστικά». Ο Νερουλός νάι μεν σατιρίζει απροκάλυπτα τον Κοραή και τους οπαδούς του,

1. Για την ιδεολογία των Φαναριωτών, βλ. Gr. Cassimatis, «Esquisse d'une sociologie du phanariotisme» στο *Symposium I' Époque Phanariote*, [Θεσ/κη, 1970], Θεσ/κη, εκδ. IMXA, 1974, 159-166.

2. Όπως είναι γνωστό ο Χριστόπουλος είχε ήδη από το 1805 γράψει ένα θεατρικό έργο, τον «Αχιλλέα» ή «Θάνατο του Πατρόκλου». Βλ. Ν. Λάσκαρη, *Ιστορία του Έλληνικού Θεάτρου, Α'*, Αθήνα, εκδ. Βασιλείου, 1938, 112-120.

αλλά κι αυτός με τη σειρά του από τη μια τοποθετεί τη δράση του έργου του σε φανταστικό χώρο (την «Κλαδούπολη») κι από την άλλη αρνείται επίσημα να ομολογήσει ότι στόχος της σάτιράς του είναι ο Κοραΐς και οι γλωσσικές θεωρίες του.

Η ίδια λοιπόν νοοτροπία, η ίδια «ταχτική» θα λέγαμε διαφαίνεται και στα δύο έργα που θυμίζει έντονα τη φαναριώτικη διπλωματία, μαθητές της οποίας είναι και οι δυο συγγραφείς.

Το ίδιο ειρωνική αντιμετώπιση του κοραϊσμού γίνεται και στα δύο έργα. Ο γραμματικός σχολαστικισμός, η υπερβολική έμφαση στη ετυμολογία των λέξεων, η εμμονή σε επουσιώδεις γλωσσικές παρατηρήσεις σε βάρος της ουσίας, αποδείχνει τόσο στα «Κοραϊστικά» όσο και το «Όνειρο» ότι ο κοραϊσμός είναι μια («μανία») ενός περιορισμένον αριθμού ατόμων που παρελθοντολογούν και δεν έχουν καμιά επαφή με την πραγματικότητα.

Αντίθετα οι αντίπαλοί του (ο συγγραφέας στο «Όνειρο» και ο Ιωαννίσκος στα «Κοραϊστικά»), ενδιαφέρονται για το παρόν, είναι ρεαλιστές και προσγειωμένοι στην πραγματικότητα.

Κοινός στόχος και στα δύο έργα είναι η πειθώ του εκπροσώπου του κοραϊσμού για το λάθος των απόψεών του και η θεληματική άρνηση των θέσεών του. Για να γίνει αυτό — με διαφορετική βέβαια τεχνική για την οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια — τόσο ο Ιωαννίσκος στα «Κοραϊστικά» όσο και ο συγγραφέας στο «Όνειρο» καταβάλλουν ιδιαίτερες προσπάθειες. Κοινός τόπος είναι ακόμα ο σεβασμός και η αναγνώριση που δείχνεται άμεσα ή έμμεσα για τον Κοραΐ και τη γλωσσική θεωρία του.

Έτσι στο έργο του Νερούλου ο φαναριώτης εκπρόσωπος του δημοτικισμού αναγνωρίζει το κύρος και την αξία του Κοραΐ¹, ενώ στο έργο του Χριστόπουλου επισημαίνονται τα θετικά στοιχεία της κοραϊκής προσπάθειας².

Διαπιστώνεται λοιπόν και στα δυο κείμενα μια επίμονη και σκόπιμη αποφυγή να διατυπωθεί άμεση κατάκριση και άρνηση του κοραϊσμού που συνοδεύεται αντίστοιχα από μια προσπάθεια ν' αποδοθεί η δήθεν λαθεμένη θεωρία του σε απουσία επαφής με την πραγματικότητα. Έτσι καλλιεργείται τεχνικά ο μύ-

1. Ο Ιωαννίσκος λέγει τα ακόλουθα για το Σωτήριο: «[...]. κἀν αὐτὸς ὁ Σωτῆρις ἂν παραλαοῦσε, παραλαοῦσε μόνον εἰς ἓνα πρᾶγμα (ἀσθένεια φυσικὴ καὶ εἰς τοὺς πλέον ἐξόχους νόσας) κατὰ τὰ ἄλλα πλὴν εἶναι τῶ ὄντι σοφὸς καὶ ἀξιοσεβαστός, ἐσεῖς ὅμως ἐπακουμβώντας εἰς τὴν ὑπόληψίν του, ἐκεῖνο ὅπου αὐτὸς μ' ἔχει πολλὴν βέβαια προσοχὴν ἐσχεδίασε σὰν μῖαν δοκιμὴν, ἐσεῖς τὸ δεχθῆκατε σὰν μανιακοί, καὶ λέγε, λέγε καθεμέρα, τὸν ἐκάμετε νὰ τὸ πιστεύσῃ καὶ ὁ ἴδιος, καὶ τὸν ἐφέρετε εἰς μῖαν κατάστασιν ἀνάξιαν τῆς σοφίας του καὶ τοῦ χαρακτήρος του». Κοραϊστικά, τρίτη πράξη, ἐβδομῃ σκηνῇ.

2. «Τὸ ἐναντίον γνωρίζω πολλὰ καλὰ καὶ δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἔκαμες πολλοὺς κόπους, τοὺς ὅποιους πληροφόρησού, ὅτι καὶ τοὺς τιμῶ καὶ τοὺς σέβομαι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον' ἀλλὰ μὲ κακοφάνεται, καὶ λυποῦμαι, ὅτι ἐπῆγαν τοῦ κάκου'» [μιλά ο συγγραφέας απευθυνόμενος προς την «Ορθογραφία»] Ἄπαντα, 180.

θος της (λαθεμένης επιλογής) του κοραϊσμού που οφείλεται αποκλειστικά στο γεγονός ότι αυτός είναι δημιουργήμα μιας μερίδας λογίων που ζουν ξεκομμένοι από το λαό¹. Επομένως η απόρριψη των ουτοπικών τους απόψεων για τη γλώσσα προβάλλεται όχι ως πράξη υποτιμητική («Όνειρο») αλλ' αξιέπαινη, αφού ακριβώς θ' αποδείξει περίτρανα την αγνότητα της πρόθεσής τους και θα τους αποκαταστήσει ξανά στη συνείδηση του λαού για τον οποίον υποτίθεται ότι αγωνίζονται.

Ενώ λοιπόν αυτές φαίνονται οι ουσιαστικές ομοιότητες των δύο έργων, διαπιστώνονται παράλληλα τόσο μορφολογικές όσο κι εννοιολογικές διαφορές που αποτελούν σημεία απόκλισης των δύο κειμένων.

Η πρώτη εντοπίζεται στη χρήση διαφορετικής αποδειχτικής μεθόδου. Ενώ δηλαδή ο στόχος τους είναι κοινός — η πειθώ και η αυτοαναίρεση των θεωριών του από τον ίδιο τον εκπρόσωπο του κοραϊσμού — ο τρόπος με τον οποίο βαδίζουν στην πραγματώσή του οι δυο συγγραφείς διαφέρει αισθητά.

Έτσι ο Νερούλος μεταχειρίζεται την παρωδία και τη σάτιρα. Με τον ηθικό και διανοητικό υποβιβασμό των εκπροσώπων του κοραϊσμού και την αντίστοιχη ωραιοποίηση και μεγέθυνση του εκπροσώπου του φαναριωτισμού, δημιουργεί μιαν ανισόρροπη σύγκριση που φυσικά καταλήγει σε βάρος του πρώτου και υπέρ του δεύτερου.

Η αντιπαράθεση όμως αυτή είναι καθαρά εξωτερική. Δε στηρίζεται παρά μόνο σε φαινομενικά γεγονότα ενώ στερείται από λογικά επιχειρήματα. Το αντίθετο ακριβώς κάνει ο Χριστόπουλος. Στο έργο του η αντιπαράθεση είναι εσωτερική. Η σύγκρουση εμφανίζεται σ' ένα καθαρά διανοητικό επίπεδο στο οποίο αποκαλύπτεται με αυστηρή επιχειρηματολογία η ανωτερότητα της δημοτικής γλώσσας απέναντι στον κοραϊσμό². Φυσικά κι εδώ μια σατιρική διάθεση κι ένα πνεύμα ειρωνείας των κοραϊκών θέσεων δε λείπουν εντελώς³. Αυτά όμως είναι πάντα διακριτικά διατυπωμένα, σε τρόπο που σε καμιά περι-

1. Η άποψη αυτή στα *«Κοραϊστικά»* παρουσιάζεται ξεκάθαρα, ακόμα και με τη μορφολογική και χαρακτηριστική αντιπαράθεση του Ιωαννίσκου στον Σωτήριο. Στο *«Όνειρο»* δίνεται — όπως προαναφέρθηκε — πιο συγκαλυμένα: «[...] ἄν ἔπαιρνες τὸν ἀληθινὸν τῆς γλώσσας μας δρόμον, δηλ. ἂν ἀκολουθοῦσες τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ ὡς πρὸς τὴν γλώσσαν, ἢ τοῦλάχιστον, ἕνα μέσον ὄρον ἂν καθ' ὅλα δὲν καταδεχόσουν νὰ τὸν ἀκολουθήσεις, θὰ κατόρθωνες ὅ,τι ἐπιθυμοῦσες' δηλ. καὶ τὸ γένος σου θὰ ὠφελοῦσες, τὴν γλώσσαν του γράφοντας καὶ καλλιεργώντας, καὶ ἀπ' αὐτὸ κολακευόμενον καὶ φουσκώνοντας διὰ τοῦτο θὰ δοξάζοσουν ἄλλ' ὄχι μάταια νὰ πηγαίνουν οἱ περισσότεροί του κόποι». [καὶ πάλι μιλά ο συγγραφέας απευθυνόμενος στην *«Ορθογραφία»*], ο.π.

2. Το κοραϊκό δόγμα κατηγορείται διαδοχικά για στενό γραμματικισμό, για διαστρέβλωση του γλωσσικού αισθητηρίου του λαού, για βίαιη επιβολή των νεωτερισμών του, για αντίφαση με τον εαυτό του και χαρακτηρίζεται «σχισματικό», «τυραννικό» και «δεσποτικό» *Ἄπαντα*, 177-179.

3. Αυτό διακρίνεται στο πρώτο μέρος (*Ἄπαντα*, 159-176) όταν ο συγγραφέας επιτίθεται τόσο ενάντια στη *«Γραμματική»* όσο και στην *«Ορθογραφία»*.

πτωση δεν αναπτύσσονται σε βάρος των λογικών επιχειρημάτων του έργου. Απ' αυτή την άποψη το «Όνειρο» αποδείχεται ανώτερο από τα «Κορακιστικά» αφού τα όπλα της κριτικής του είναι πολύ πιο ουσιαστικά απ' όα αυτά του έργου του Νερούλου.

Η ανωτερότητα του έργου του Χριστόπουλου φαίνεται ακόμα από το γεγονός ότι σ' αυτό υπάρχει ένας διμέτωπος αγώνας. Από τη μια δηλαδή κριτική και αναίρεση των επιχειρημάτων της «Μιξοβάρβαρης Γλώσσας» κι από την άλλη της «Ορθογραφίας», δηλαδή του κοραϊσμού.

Ενώ όμως τελικά η πρώτη εμφανιζόμενη γυναικεία μορφή (η «γλώσσα») δε φαίνεται ν' αρνείται τις θέσεις της, η δεύτερη (η «ορθογραφία») ομολογεί την αδυναμία της και τελικά είναι έτοιμη ν' αρνηθεί αυτά που μέχρι τότε υποστήριζε. Αν σ' αυτό προστεθεί και το γεγονός ότι στο «Όνειρο» συγκρίνοντας τον αρχαϊσμό με τον κοραϊσμό ο συγγραφέας αναγνωρίζει υπεροχή στον πρώτο, η υποτιμητική σχεδόν γνώμη του Χριστοπούλου για τον κοραϊσμό διαγράφεται ακόμα πιο έντονα¹.

Όμως — και στο σημείο αυτό εντοπίζεται όχι μόνο μια μορφολογική αλλά και ιδεολογική διαφοροποίηση των δύο έργων — ο συγγραφέας δε φτάνει μέχρι το σημείο να σώσει την «Ορθογραφία» από την πνιγμονή, πράγμα που γίνεται στο έργο του Νερούλου.

Ενώ δηλαδή στα «Κορακιστικά» ο Ιωαννίσκος σώζει το Σωτήριο που στη συνέχεια αρνείται τις γλωσσικές απόψεις του και δέχεται αυτές του πρώτου, ο Χριστόπουλος στο «Όνειρο» δεν προτείνει τελική λύση. Η λέξη λοιπόν «έκβη» που σφηνώνεται στο λαϊκό της «Ορθογραφίας» δε βγαίνει μέχρι τέλους και το όνειρο χάνεται με το ξύπνημα του συγγραφέα χωρίς να ολοκληρωθεί η ομολογία της «Ορθογραφίας» που μόλις είχε αρχίσει να διατυπώνεται.

Έτσι η επίθεση του Νερούλου ενάντια στον κοραϊσμό διαγράφεται απροκάλυπτα και πιο έντονα, ενώ του Χριστόπουλου παρουσιάζεται έμμεσα και συγκαλυμένα.

Πίσω όμως και μέσα απ' αυτές τις γλωσσικές απόψεις, τους κοινούς τόπους και τις επιμέρους διαφορές των δύο έργων ανιχνεύονται ορισμένες ιδεολογικές θέσεις όχι πια μόνο συγκεκριμένων ατόμων αλλά και κοινωνικών ομάδων. Η ιδεολογική λοιπόν ανάλυση των «Κορακιστικών»² φανερώνει την άμεση σύγκρουση της Φαναριώτικης αριστοκρατίας με την ανερχόμενη τάξη του πρώιμου μεταπρατισμού που αντιπροσωπεύει ο κοραϊσμός³. Με τη γελοι-

1. Για τις γλωσσικές απόψεις του Χριστόπουλου βλ. Ε. Τσαντσάνογλου, ο.π., 26 και Γ. Ζώρα, «Άθανάσιος Χριστοπούλος», *Ελληνική Δημιουργία*, 9 (1952), 412.

2. Βλ. Θ. Γραμματά, «Γλωσσική και ιδεολογική αντιπαράθεση Κοραϊσμού και Φαναριωτισμού μέσα από τα «Κορακιστικά» του Ιακωβάκη Ρίζου Νερούλου», Ανακοίνωση σε Συνέδριο «Κοραϊς και Χίος», Χίος, 1983 [υπο δημοσίευση].

3. Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, Ερμής, σειρά «Νεοελληνικά

οποίηση επομένως των κοραϊκών θέσεων που φτάνει μέχρι την αυτοαναίρεσή τους, επιχειρείται να δείχτει ότι οι Φαναριώτες είναι η μόνη «νόμιμη» ηγεσία του ελληνισμού κι ότι ο λαός σ' αυτούς πρέπει να υπακούει¹ κι όχι στους απομακρυσμένους από την πραγματικότητα λόγιους οπαδούς του Κοραή.

Οι ιδεολογικές θέσεις του συγγραφέα του «*Όνειρου*» είναι πιο δυσδιάκριτες. Φυσικά κι εδώ διαπιστώνεται ο άμεσος κίνδυνος του κοραϊσμού και γίνεται προσπάθεια με κάθε τρόπο να κατατροπωθούν τα επιχειρήματά του και ν' αποδειχτεί το γλωσσικό (άρα και ιδεολογικό) λάθος του.

Αυτό που προβάλλεται και πάλι ως αυταξία είναι ο λαός, η λαϊκή θέληση και η ελευθερία της γλώσσας².

Αλλά εδώ είναι που διαπιστώνεται η ιδεολογική αντίφαση του έργου: ενώ δηλαδή ο «λαός» αποτελεί τη μόνη αξία, που αντιπαράθεται στον «αστό» του κοραϊσμού, δεν είναι ο ίδιος που θα επιβάλει τη θέλησή του, αλλ' αυτή θα πραγματοποιηθεί μέσω κάποιου τρίτου, του συγγραφέα³. Όπως λοιπόν γλωσσικός εκφραστής της ιδεολογίας του αστισμού μπορεί να θεωρηθεί ο Κοραής⁴, το ίδιο εκπρόσωπος του λαϊκισμού και της ιδεολογίας του μπορεί να χαρακτηριστεί ο φαναριώτης διανοούμενος. Στον έλληνα έμπορο των δυτικοευρωπαϊκών παροιμιών αντιπαράσσεται ο λόγιος του ευρύτερου ελληνισμού, στον οπαδό του κηρύγματος της γαλλικής επανάστασης⁵ και των ιδεολόγων, ο οπαδός της «πεφωτισμένης δεσποτείας»⁶. Από την άποψη λοιπόν αυτή το «*Όνειρο*» εντάσσεται στον ιδεολογικό περίγυρο του Φαναριωτισμού στην προσπάθειά του να επιβιώσει και μέσα από εξελιγμένα κοινωνικοπολιτικά σχήματα και ιδεολογικές αναπροσαρμογές να κυριαρχήσει ξανά στις χώρες του ελληνισμού οικειοποιούμενος γι' άλλη μια φορά το λαό και ασκώντας την εξουσία στ' όνομά του αλλά για λογαριασμό δικό του⁷.

Μελετήματα» αρ. 2, 1977, 12, και του ίδιου *Τὸ πολιτικὸ θέμα στὸν Κοραή*, ανάτυπο ἀπὸ *Εποχές*, Αθήνα, 1963, 15.

1. Απ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Δ', Θεσ/κη, χ.ε.οι., 1973, 236 - 246.

2. Για ιδεολογικές θέσεις του Χριστόπουλου βλ. Ε. Τσαντσάνογλου, ο.π., 25.

3. Αυτή άλλωστε ήταν η φαναριώτικη άποψη για το λαό, που υιοθετεί και ο Χριστόπουλος, αφού στο κλίμα των Φαναριωτών ηγεμόνων της Μολδοβλαχίας έζησε κι ανάπτυξε την προσωπικότητά του.

4. Θ. Γραμματάς, «Κοραής και Φαναριώτες...», 43.

5. Απ. Δασκαλάκης, *Ἄδ. Κοραήσ και ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων*, Αθήνα, χ.ε.οι., 1965, 525.

6. Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, 9 και Απ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία ...*, 266.

7. Τον ίδιο ακριβώς στόχο εξυπηρετούν και τα «Κοραϊστικά» [όπως δείξαμε στην προαναφερμένη ανακοίνωσή μας] κι αυτό πιστεύουμε ότι είναι ένας ακόμα ισχυρός λόγος που νομιμοποιεί και δικαιώνει τη σύγκριση των δύο κειμένων που επιχειρήσαμε.

Σ' αυτό το σημείο ακριβώς νομίζουμε ότι πρέπει να ξαναθυμηθούμε τη διαφορά στο τέλος των δύο έργων και να προσπαθήσουμε να την εξηγήσουμε κάτω από τα καινούργια δεδομένα. Όταν δηλαδή ο Ιωαννίσκος στα «Κοραϊστικά» σώζει το Σωτήριο, ο Φαναριωτισμός βρίσκεται στην ακμή του. Είναι ακόμα πολύ δυνατός και μπορεί (ή νομίζει ότι μπορεί) να επιτεθεί άμεσα στον κοραϊσμό και τον Κοραή τον ίδιο χωρίς να κινδυνέψει να υποστεί δυσάρεστες συνέπειες. Το 1833 η «ένδοξη» εποχή για το Φανάρι έχει πια περάσει ανεπίστροπτα. Έτσι προσαρμοσμένη στα καινούργια ιστορικά δεδομένα του ελεύθερου ελληνικού βασιλείου η φαναριώτικη ιδεολογία προσπαθεί έμμεσα να «αλώσει» τη λαϊκή συνείδηση. Ομολογώντας λοιπόν η «Ορθογραφία» το λάθος της χωρίς όμως ν' αρνηθεί οριστικά τις απόψεις της (λόγω του απρόοπτου γεγονότος) ομολογεί το σφάλμα και την αδυναμία της να προτείνει «λύσεις» στο λαό. Αυτός που και πάλι προβάλλει ως σωτήρας, ως μοναδική εγγύηση για την προστασία του λαϊκού αισθήματος, είναι ο συγγραφέας οπαδός της γλώσσας του λαού αλλ' εκπρόσωπος της άρχουσας τάξης.

Έτσι λοιπόν με τη βοήθεια των γλωσσικών απόψεων του Χριστόπουλου γνωστών και διατυπωμένων ήδη από το 1805 ο Φαναριωτισμός επιχειρεί για άλλη μια φορά να εκτοπίσει τις προοδευτικές γλωσσικές και ιδεολογικές θέσεις του κοραϊσμού και να επιβάλει τη δική του ιδεολογία στο λαό, δίνοντάς του ταυτόχρονα την ψευδαίσθηση ότι αυτός είναι προστάτης του (ο φαναριωτισμός), ενώ ο άλλος (ο κοραϊσμός) αντίπαλός του. Αλλ' αυτό είναι ένα πρόβλημα που χρειάζεται ακόμα ιδιαίτερη διερεύνηση.

R É S U M É

«*Deux textes contre Coray: Les «Korakistiques» de J. R. Neroulos et le «Rêve» de A. Christopoulos».*

Les «*Korakistiques*» [langage des corbeaux] de Jakovaky Rizos Neroulos et le «*Rêve*» de Athanassios Christopoulos, sont deux textes d' une parenté formelle et idéologique notable, qui appartiennent à un plus large groupe de textes écrits contre Coray durant la période qui précède le déclancement de la guerre de l' Indépendance grecque (1821). La comédie à trois actes de Neroulos vise à prouver les extravagances de la doctrine linguistique de Coray. Avec l' aide de la parodie et de la satire Ioanniskos, le porte parole de l' écrivain, essaie de démontrer que Sotirios, le représentant du coraïsme et peut - être Coray lui - même, est un personnage indigne auquel personne ne peut pas faire confiance. Par conséquent, le noble Phanariote indique au puple grec que la langue et l' idéologie qui lui conviennent le mieux, sont celles de sa classe et point celles du pédant coraïste.

La «*Rêve*» de Christopoulos paru d' abord en 1811 et ensuite, dans une forme élargie, en 1833, est un court texte en prose placé sur la même ligne. L' auteur fait un rêve: il rencontre deux jeunes soeurs laides, à chevelure inculte, la «*Grammaire*» et l' «*Orthographe*» correspondantes l' une au purisme et l' autre au coraïsme. Il s' enforce à leur prouver qu'elles représentent deux aspects arbitraires et faux de la langue grecque, fruit des savants éloignés du peuple et de ses besoins linguistiques.

Malgré les ressemblances de forme et de contenu, on s' apperçoit facilement de quelques différences entre les deux oeuvres: Chez Christopoulos donc, nous rencontrons une lutte simultanée contre le purisme et le coraïsme également, tandis que chez Neroulos iln'y a qu' une seule polémique, celle qui se dirige vers Coray.

Un deuxième point de déclinaison est la méthode dont se servent les auteurs afin d' arriver à leur but commun. Christopoulos base sa pensée sur des arguments raisonnables, tandis que Neroulos sans presque aucun raisonnement fonde son effort sur l' élément comique de son oeuvre, grâce auquel il emmène le coraïsme au ridicule.

Néanmoins en arrière - fond de ce conflit linguistique on discerne s' inscrire la concurrence idéologique intense déployée dans la société grecque la période qui précède la guerre de l' Indépendance entre la noblesse phanariote d' une côté et la nouvelle classe ascendante des commerçants et des marins grecs de l' autre.

Or, par l' action de ridiculiser les idées de Coray, représentant de cette couche sociale, dans un domaine idéologique les auteurs phanariotes (Neroulos, Christopoulos) tentent à prouver la supériorité du phanarotisme au coraïsme, usurper la volonté populaire et indiquer au peuple instruit qu' eux sont ses chefs plutôt que les commerçants des colonies grecques de l' Europe centrale et occidentale.